

Toespraak in de Amsterdamse Studenteneklesia op 27 juli 2014 door Kees Kok

Zomer 1914-2014

Voorlezing uit het boek Openbaring
Openbaring 7:9-14; 20:12

Ik zag een grote menigte
die niemand tellen kan
bijeengeroepen
uit alle volkeren en talen.
Zij stonden voor de troon
van Hem die leeft
en rondom het lam.
Zij waren gekleed in stralend wit
en zij zongen, met machtige stemmen,
en riepen:
Gezegend onze God,
de Levende,
en gezegend het lam.

Ik vroeg:
Die daar die zingen
gekleed in stralend wit,
wie zijn dat?
Iemand sprak tot mij:
Zij zijn het
die door de hel zijn gegaan.

Koor:
Toen zag ik de doden
staan voor de troon,
groten en kleinen.

De zee gaf haar doden terug.
De dood en de afgrond
gaven hun doden terug.

Toespraak

1.
Het was stralend zomerweer. Het kwam als een donderslag bij heldere hemel. Een vliegcramp als *collateral damage* van een plaatselijke oorlogshaard. Als een machine kwam het nieuws op gang. Eerst aarzelend, zoekend naar de feiten, dan steeds meer geolied met machteloze mantra's van politici, correspondenten en deskundigen en de stem van het volk, zoekend naar woorden voor het onvoorstelbare, naar houvast in rituelen, in stille optochten, militair eerbetoon en processies van lijkwagens. Binnen een week is de stemming in Nederland van massale oranjegekte omgeslagen in diepe nationale rouw. *Whatsapp* en *Twitter* exploderen. Op *Facebook* wemelt het van de zwarte lintjes.

2.

De slachtoffers zijn inmiddels geteld, hun lichamen, de meeste althans zijn geborgen en zullen worden geïdentificeerd. Dat is bijzonder. In Syrië, Irak, Gaza en god weet waar nog meer, waar het zinloze moorden uit naam van volk en vaderland en van de dienstdoende god ongestoord doorgaat, worden de doden vaak niet eens meer gevonden en geïdentificeerd. En ze zijn niet te tellen. Maar het zijn er dagelijks wel meer dan 298, in de afgelopen week alleen al meer dan duizend Palestijnen, kinderen, vrouwen en mannen. Het is in deze wereld van geweld bijna een luxe je doden te kunnen tellen, identificeren, een naam herenigen met een lichaam of wat er van rest, en in vrede kunt laten rusten. Dat andere Maleisische toestel ligt nog steeds onvindbaar op de bodem van de oceaan. Zo gemakkelijk geeft de zee haar doden niet terug.

3.

Morgen is het precies honderd jaar geleden dat de Eerste Wereldoorlog begon. Het was, ook toen, een prachtige, warme zomer. Op 1 augustus 1914, vroeg in de morgen, werd Urbain Martiens samen met nog vele tienduizenden jongemannen uit bed gehaald om oorlog te gaan voeren tegen de Duitsers die het land dreigden binnen te vallen. Stefan Hertmans beschrijft het in zijn roman *Oorlog en terpentijn*, geschreven op basis van het oorlogsdagboek van Martiens, zijn grootvader. De eerste dag moeten zij in de bloedhitte tachtig kilometer marcheren, lopen, tenslotte strompelen. De Duitse aanvalskracht is zo onverwacht groot, dat hun regimenten binnen enkele dagen met de helft zijn uitgedund, opgeblazen, in stukken gereten. We lezen: 'de omgeving veranderde razendsnel in een soort woestenij, een oerlandschap waaruit elk spoor van beschaving was weggeblazen. Tegen de avond, toen een rode gloed boven Tienen, Grimde en Sint Margriete-Houtem in de hemel laaide en walmdde, vatten we meer sluipend dan stappend de terugtocht aan. Het was een troep ongeregeld, een soort menselijke insecten die jankend, snotterend, brakend, huilend en gebroken afdropen in de gloeiende duisternis, langs de nog van kruitdamp rokende putten'. Stefan Hertmans brengt de verschrikkingen van die Grote Oorlog die aan Nederland voorbijging haast ondraaglijk dichtbij. Bij het lezen afgelopen week, versmolten de slagvelden in mijn hoofd met de beelden van het vliegkampgebied.

4.

Telkens opnieuw doen mensen de menselijkheid onvoorstelbaar geweld aan - uit angst, uit domheid, uit ijdelheid, uit begeerte, uit diepe armoe. Zij doen het vredige mensenland van de humaniteit verkeren in chaos, sluipenderwijs of als een donderslag bij heldere hemel.

De Eerste en niet lang daarna de Tweede Wereldoorlog spiegelen elkaar in gruwelijkheid en massaal zinloos geweld. Er is allang geen sprake meer van zoiets ouderwets als militaire erodes en de trots van het blanke sabel. Er worden machines aangezet die razendsnel en zonder aanzien des persoons miljoenen mensenlichamen vernietigen. Sindsdien zijn de wapens nog vernietigender en anoniemer geworden. Raketten leggen enorme afstanden af voor ze precies hun doel treffen. Drones worden bestuurd vanuit commandocentra in andere werelddelen. En steeds groter is de *collateral damage*, de burgerslachtoffers, de vrouwen de kinderen, zelfs in gebouwen die als veilig worden beschouwd: ziekenhuizen, VN-scholen, kerken.

'Als God niet bestaat, is alles geoorloofd' schreef Dostojevski lang voor de hel van de twintigste eeuw losbarstte. En er werd mosterdgas, zenuwgas, napalm en andere smerigheid gebruikt, met als dieptepunt de atoombom. Ook de 298 doden behoren nu tot die menigte slachtoffers die niemand tellen kan, uit alle volkeren en talen die sindsdien zijn gevallen, tot de *collateral damage* van die godloze nieuwste geschiedenis, van 1914 tot 2014.

5.

Midden in de Tweede Wereldoorlog, toen de concentratiekampen op volle toeren draaiden, schreef de jood Elias Canetti, in zijn ballingsoord Londen: 'Het is vreemd. Alleen de bijbel is opgewassen tegen wat vandaag gebeurt. En het zijn juist de verschrikkingen waarover zij spreekt die troost bieden'.

'Troost mijn volk, laat deze woorden je troosten. Waarom je verdriet vermeerderen, je leed vernieuwen', schreef de profeet Jeremia zo'n 2500 jaar geleden tegen de ballingen in Babel, na de verschrikkingen van verwoesting en deportatie.

Hoe kunnen oude bijbelse woorden waarin de misdaden die mensen elkaar aandoen breed worden uitgemeten en aangeklaagd, troost bieden voor wat vandaag gebeurt? Er wordt in de bijbel hevig en woedend te keer gegaan tegen moord en onrecht. De voortijdige dood van mensen wordt altijd verbonden met onrecht, met de daden van goddeloze ploerten en schenders, ook en zelfs in de eerste plaats die van het eigen volk, van Israël.

6.

Elke tijd en elk land heeft zijn eigen schenders en ploerten. De dood, de moord, de oorlog kun je alleen bestrijden door het onrecht tegen te gaan. Daarin mag nooit worden gecapituleerd, geen millimeter aan toegegeven. 'Kies voor het leven, niet voor de dood', luidt het bijbelse profetenrefrein. Het enige antwoord op de dood is leven, niet alleen je eigen leven, maar het leven van anderen. Volop voluit leven voor iedereen, want er is genoeg voor allen om te kunnen eten en spelen en vrienden te maken, om te leven als god in Frankrijk of Italië of in het Verre Oosten, toch minstens een paar weken per jaar. En dan is er ook ruimte en tijd om mee te leven met allen die verder moeten met verscheurde harten, met het gemis van de lieflijke nabijheid, de kleine grote liefde, de ziel van hun geliefden. Om hun ongeneeslijke wonden te verzachten. Niet even, vluchtig, een paar dagen, maar volhardend, dag na maand na jaar.

7.

Waar de doden zijn, weten we niet. Er is en wordt in de bijbel weinig over gesproken. Soms wordt er iets 'gezien'. Zoals Johannes in zijn ballingsoord op het eiland Patmos: 'Ik zag een grote menigte die niemand tellen kan, bijeen geroepen uit alle volkeren en talen. Zij waren gekleed in stralend wit, en zij zongen met machtige stemmen.'

Zingen? Wie? Die door de hel zijn gegaan. Gekleed in stralend wit. Wie? Die met stomgeslagen monden in zwarte plastic zakken bijeengeraapt werden? Dat is mooi maar ongelooflijk. We kunnen alleen maar hopen dat die schaarse bijbelse visioenen aan sommigen troost bieden. Maar troost zal er nu misschien eerder worden geboden door allen die dezer dagen in naam van de slachtoffers zingen in alle talen en muziekstijlen, religieus of niet, in kerken, in aula's en op begraafplaatsen.

Ook wij zingen voor hen, over een nieuwe wereld waar mensen niet voor hun honderdste sterven. En over de zee en de afgrond, die hun doden teruggeven. En zolang we leven zullen wij daarvan blijven zingen, en weer zingen, zacht, maar met vaste stem, om er in te kunnen blijven geloven. Wij willen een wereld zonder de grote leugens van nationalisme en fundamentalisme, zonder alle dood en verderf zaaiende -ismen, een plek waar wij mogen wonen met iedereen die ons lief is. Daar kunnen wij hoe dan ook allemaal ons kiezelsteentje, ons persoonlijke edelsteentje aan bijdragen. Het zal niet onopgemerkt blijven. Zo moge het zijn.